

FRANCE VREG*

Slovenska varnostna (ne)kultura in Evropa

Varnost v evropskih civilizacijskih in kulturnih razmerah dobiva nove razsežnosti. Varnost ni samo biološka težnja organizma po obstoju in preživetju v okolju, ni le nenehno odzivanje na izzive (in ogrožanja) okolja, marveč je civilizacijska in kulturna prvina. Ne obsega le nacionalnega obstoja in fizičnega preživetja, klasične obrambne in notranjevarnostne (policijske in civilnozaščitne) prvine, marveč tudi gospodarske, socialne, politične, pravne, kulturne, ekološke in druge prvine.

Nacionalna varnost je splet političnih, ekonomskih, pravnih, socialnih, kulturnih ter klasičnih obrambno-varnostnih interakcij neke družbe. Varnost pa zajema tudi kakovost življenja, demokratične svoboščine in človekove pravice kot najvišje vrednote demokratične družbe. Varnostna politika zajema torej temeljne oblike človekove in nacionalne dejavnosti: od zunanje in notranje politike, gospodarske in energetske politike do socialne in zdravstvene, izobraževalne in kulturne politike.

V tem okviru lahko opredelimo specifično potrebo človeka in naroda, potrebo po varnosti, ki jo je zaupal obrambno-varnostnim institucijam v ožjem smislu. K tem institucijam sodijo temeljne institucije države (obramba, policija in diplomacija), pa tudi institucije varstva ustavnosti in zakonitosti (ustavno sodišče, redna sodišča, tožilstvo in druge). V ta kompleks prištevamo tudi nadzorno funkcijo parlamenta, političnih in medijskih institucij, skratka najširšo nadzorno funkcijo javnosti in civilne družbe.

Slovenski nacionalnovarnostni sistem zato ne more biti samozadosten, petrificiran, hermetičen sistem. Kot del družbe »živi« v zelo diverzificiranem okolju nastajajoče evropske skupnosti. Izpostavljen je izzivom menjave z okoljem, ki je bistveni dejavnik življenjske sposobnosti sistema, njegove reprodukcijske zmožnosti, kontinuitete in sposobnosti za razvojno spreminjanje. Vsak sistem (tudi varnostni) mora zato imeti senzitivnost za dotoke iz okolja, sposobnost ustvarjalne selektivnosti in adaptacije na inovacije; hkrati pa mora ustvarjati sistem, ki bo funkcionalen za specifične varnostno-obrambne potrebe Slovenije. Nenehno mora sprejemati najmanj tri vrste interakcijskih tokov in menjav: iz okolja, iz preteklosti in o samem sebi (samorefleksivnost).

Avtentičen koncept nacionalne varnosti naj bi izhajal iz socialno-kulturnih in zgodovinskih korenin slovenskega naroda. Zgodovine ni mogoče začeti s političnimi dogodki leta 1990 in obrambno-vojaško rezistenco junija in julija 1991, čeprav so ti zagotovili nastanek suverene države in avtonomne vojske slovenske države. Toda ti politični in vojaški zgodovinsko prelomni dogodki imajo svojo predzgodovino, ki je ne gre zanikati. To opisuje tudi Spomenica Slovenske akademije znanosti in umetnosti o temeljih nastanka slovenskega naroda in slovenske

* Dr. France Vreg, zaslužni profesor ljubljanske univerze.

državnosti ter druge zgodovinske študije. V vseh sta med prvima omenjena dva bistvena zgodovinska dogodka: boj slovenskih kmečkih puntarjev in slovenski prevod Biblije iz leta 1584 kot dokument kulturnega ljudstva v smislu Evrope 16. stoletja.

K pomembnim dogodkom pa prištevajo tudi odpor zoper okupatorje leta 1941 kot primer širokega evropskega odporniškega gibanja, izoblikovanje samostojne slovenske države in vojske leta 1943, pa boj za osvoboditev Slovenskega primorja. Sem sodijo še usodne posledice preoblikovanja slovenske vojske v jugoslovansko leta 1944 in razpustitev slovenskega glavnega štaba leta 1945. Maršal Tito je bil šele ob sovjetski okupaciji Češkoslovaške 1968 prisiljen pristati na formiranje nacionalnih teritorialnih armad in prav slovenski general Ivan Dolničar je oblikoval prvo koncepcijo teritorialne armade na izkušnjah partizanskega vojskovanja. Stane Kavčič je skušal razviti koncept avtonomne slovenske vojske, pa so ga surovo odstranili s političnega prizorišča. Pentagonški epigon Kadijević je kmalu po Titovi smrti javno izjavil, da je bilo osnovanje TO velika prevara.

Na nedavnem posvetovanju o pravni državi v Weimarju v Nemčiji so referenti fenomen pravne države in njenih segmentov, tudi obrambnega sistema, utemeljevali z zgodovinskimi procesi. Tudi zgodovine slovenske vojske ni mogoče reducirati na dogodke leta 1991, ker bi bila to ista metoda kot nekdanja redukcija na leto 1941.

V raziskovalnih projektih smo prav zaradi kompleksnosti fenomena izhajali iz politično-socioloških teorij in empiričnih raziskav Fakultete za družbene vede od leta 1962 dalje, torej iz 30-letnih izkušenj. Že v prvih raziskavah smo ugotavljali razkorak med normativnim in stvarnim ter razkrivali konfliktno, neidentično, pluralistično strukturo slovenske populacije. Tako smo demitologizirali tabuje delegatskega sistema in vnesli dvom v teoretične vizije državopartijskega vrha. Omajali smo tisto samoveličje, ki se kaže tudi danes.

Raziskave smo snovali v spoznanju, da je znanost nenehno in nikoli končano iskanje resnice o sebi in družbi. Izhodiščna teza projekta iz leta 1985 je bila: »... prebiti se moramo skozi stereotipizirane predstave o družbi in skozi lastno ‚psevdookolje‘, ki ga posameznik vsili med samega sebe in svoje dejansko okolje.« V raziskavi smo razkrivali slepo zaverovanost vojaških sistemov v lastno doktrinarnost in vsiljevanje kasarniškega socializma v ureditev družbe.

Družbene institucije morajo graditi svojo legitimnost na procesih samorefleksije, na transparentnosti do javnosti, na interakciji med institucijo in družbo. Na evropskem posvetovanju je glavni referent opozoril na apokaliptično pojmovanje Nietzschejevega Zaratustre: »Nič ni resnično, vse je dovoljeno.« To filozofsko misel so zlorabili nacionalsocialisti. Razumeli so jo kot »Drang« ne samo »nach Osten«, marveč predvsem po oblasti. Zloraba ideje o »egu« rojeva paranoike, slepo zaverovane v svojo nadčlovečnost in vsemogočnost. Taka paranoja je deformirala mnoge generale JLA; pahnila jih je v slepoto kasarniške doktrinarnosti. Klice te bolezni lahko okužijo tudi sodobnejše vojaške doktrinarnosti. Za evropsko demokracijo je pomemben kriterij, ali se institucija vojske razvija v smeri demokracije, ali pa ohranja in prežvekuje Klausewitzovo prusko kasarniško doktrino o vojni kot nadaljevanju politike z vojaškimi sredstvi.

V raziskavah smo razkrivali tudi usodne posledice »simbiotičnega odnosa med vladajočo partijo in armado«. Armada je bila deveta avtonomna organizacija partije in je s svojo politično in vojaško silo skušala dominirati nad republiškimi zvezami. Slovenski prenoviteljski vrh z odhodom delegacije ni meril le na zvezno politično hierarhijo, marveč tudi na najbolj nevarno moč, na zvezno vojsko in

policijo. Ta moč je kot grozljiva apokalipsa visela tudi nad našimi glavami – zlasti tedaj, ko smo zlomili pečat vojaške skrivnosti in objavili rezultate raziskave v Sloveniji.

Depolitizacija obrambnega sistema je še posebej aktualna danes, ko se vključujemo v Evropo. Mednarodne raziskave opozarjajo, da je kriza legitimnosti vojaštva v odmiku od civilizacije, v ostrih mejah med vojaškimi in civilnimi strukturami. Vojska vedno teži k vzpostavljanju močnih armad, češ da samo tako lahko zagotavlja potrebe družbe po varnosti. Hkrati pa obtožuje civilno družbo, da se zavzema za procese demilitarizacije. Ker so obrambni ministri po navadi vodilni člani vladajoče stranke, skušajo to filozofijo vnašati tudi v strankarske vrste.

Vojaški vrh je ambivalenten: predstavlja »odtujeno vojaško državnost« in »odtujeno političnost«; uveljavljajo torej gospodstvo v sferi države in v sferi ideologije. Minister se pojavlja v dvojni vlogi: v vlogi strankarskega liderja in v vlogi profesionalnega vojaškega voditelja. Zato v evropskih demokracijah uveljavljajo načelo, da mora obrambni minister takoj pustiti vse svoje funkcije v političnem vrhu stranke in se preleviti v »nadstrankarskega« voditelja. Samo tako lahko integrira vse člane obrambnega sistema in pridobi zaupanje politično diferencirane civilne družbe.

Depolitizacija seveda ne more biti mit. Pripadniki vojske imajo pravico opredeljevati se ideološko, politično in versko, pravico voliti, ne pa sodelovati v akcijah strank. Nemogoče je pričakovati, da bodo ljudje spreminjali svoje vrednote, ideologije in politična prepričanja in jih prekrili z vojaškimi suknjami. Zato je iluzija misliti, da bo obrambni sistem ideološko povsem nevtralen – še zlasti, če je vojaški voditelj goreč strankin ideolog. Na evropskih posvetovanjih je depolitizacija vojske osrednje vprašanje, saj je sestavina procesov demokratizacije. Demokracija ni demokracija, če se v njej ohranjajo zaprte strukture političnega monopartizma.

Raziskovalni projekt je razkril povprečno strokovno in splošno znanje obrambne strukture in pomanjkanje voditeljske karizme. To je ugotovil tudi za višje strukture, čeprav so se te reproducirale v modernih, toda hermetičnih »rastlinjakih« vojaških akademij. Poleg tega je razkrival nizko politično kulturo; prevladovala je mitologija vojaške superiornosti, ideološke pravovernosti in strategija agresivnega nastopanja.

Nismo zasledili pozitivne substance, vojaškega etosa. Po Kantu se mora politika potrjevati v morali; to velja tudi za obrambne sisteme. S projektom smo razkrivali vojaški (ne)etos, strategijo nasilja z vojaško tehnologijo, v kateri ni bilo človeka.

To je dilema tudi sodobnih armad. Demokratična armada bi morala vedno imeti pred očmi postulat: če bomo dovoljevali ekspresivno nasilje in primitivizem, bomo izgubili svobodo človeka! Zato je etos sestavni del duha sodobnih armad, če ne želi ustvarjati antropološkega izrodka. Svobodo novih demokracij ogrožajo ekspresivno nasilje, ignoranca in primitivizem. Duh ekspresivnega nasilja povsod vidi sovražnike, izdajalce in agente.

Sodobne armade grade svojo podobo na akademskem in profesionalnem znanju, na demokratičnosti vodenja, na interakciji s civilno družbo, na veljavnosti argumentacije kompetentnih sogovorcev v kulturnem dialogu. Evropska vojaška kultura je opustila metode politične insinuacije, lova na čarovnice in verbalnega kretenizma. Sodobna demokratična armada vsrkava kulturo evropske civilizacije. Znanje in vojaški etos sta sestavini socializacije mladih generacij, vojaških obveznikov. Samo tako lahko mlade generacije absorbirajo varnostno kulturo, ki je temelj obrambne moči vsake družbe. Če obrambno-varnostni sistem ne vsebuje te

pozitivne substance, kvalitete človekove osebnosti, demokracije v človeku, bo ostajal subjekt ekspresivnega nasilja.

Institucije morajo imeti avtoriteto v družbi. Vojaška institucija si z nekulturo ne bo pridobila avtoritete v družbi in zaupanja družbe v institucijo. Nosilci varnostnega sistema bodo torej morali hitreje absorbirati vrednote evropske civilizacije, pa tudi postati sestavni del slovenske politične kulture. Z novim znanjem, vojaškim etosom, z absorpcijo evropske kulture, s priznavanjem varnosti kot kvalitete življenja s sprejemanjem evropskih vrednot človekovih pravic in svoboščin se bodo lahko razvili v institucijo, ki bo uživala zaupanje javnosti. Nosilce take varnostne kulture bo slovenska kultura lahko sprejela kot intelektualno sestavino slovenskega naroda.